

УДК 331.556.4

Федоренко О. М.,

студентка групи МОБМ-14-Г-1 ННІ
менеджменту та психології ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти» НАПН
України, м. Київ

СУТНІСТЬ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

***Анотація.** В статті досліджено сутність та сучасний стан трудової міграції. Визначено економічні та соціальні причини міжнародної трудової міграції. Досліджено наслідки міжнародної трудової міграції для учасників міграційних процесів. Охарактеризовано вплив міжнародних організацій на розвиток сучасних міграційних процесів. Сформульовано основні чинники міжнародної трудової міграції в умовах сучасних глобалізаційних змін. Визначено сучасні центри міжнародної трудової міграції. Проаналізовано динаміку грошових переказів з-за кордону та їх розподіл за країнами. Визначено сучасний стан міграційних процесів в Україні та причини їх активізації. Досліджено наслідки новітніх тенденцій розвитку міжнародної трудової міграції для України. Запропоновані заходи щодо оптимізації національної міграційної політики.*

***Ключові слова:** міжнародна трудова міграція, трудові ресурси, процеси міграції, глобалізація.*

Fedorenko O. M.

Educational and Research Institute of
Management and Psychology, SHEI «University
of Educational Management», Kyiv

ESSENTIALITY AND MODERN TRENDS OF INTERNATIONAL LABOR MIGRATION

***Abstract.** In the article the essence and the current state of labor migration. The economic and social causes of international migration. Investigated the effects of international migration for the participants of migration processes. The influence of international organizations on the development of modern migration. The basic factors of international migration in modern globalization changes. Determined modern centers of international labor migration. The dynamics of remittances from abroad and their distribution by country. Determined the current state of migration processes in Ukraine and the reasons for their activation. Investigated the effects of the latest trends of international labor migration in Ukraine. The proposed measures to optimize the national migration policy.*

Keywords: international labor migration, workforce, migration processes, globalization.

Постановка проблеми. У ході розвитку та трансформації будь-якої держави міграція впливає на суспільне життя і відіграє досить важливу роль в еволюції соціально-економічних відносин, що, у свою чергу, впливає і на політичний розвиток. Міграційні процеси знаходять своє відображення у міграційній політиці, яка має свої особливості в кожній країні.

Поряд із такими чинниками міжнародної трудової міграції як глобалізація, нерівномірність розвитку різних регіонів, демографічна ситуація у приймаючих країнах, рух прямих іноземних інвестицій, розвиток транспорту і засобів зв'язку, дуже важливим фактором є офіційна політика регулювання самої міграції. У зв'язку з тим, що міжнародна трудова міграція охоплює багато країн і регіонів, робить останні взаємозалежними від міграційних потоків, тому зміни у міграційній політиці однієї країни здатні впливати на ситуацію з міграцією також у інших країнах. У певній мірі міграційна політика впливає на кількісні і якісні параметри міграційних потоків, їх напрямок і співвідношення легальної і нелегальної міграції.

Важливим аспектом аналізу є саме трудова міграція з України, адже в останні десятиріччя спостерігається збільшення масштабів трудової міграції з України до багатьох країн. Україна є одним із найбільших постачальників робочої сили у європейські та інші держави. У цьому контексті особливо актуальним стає питання впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток і ринки праці країн походження мігрантів і приймаючих країн зокрема. Крім того, проблематика даної статті актуалізується нещодавнім введенням у дію (з 1 січня 2016 року) нового Закону України "Про зовнішню трудову міграцію" [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з XIX століття, процес міжнародної трудової міграції притягував увагу багатьох дослідників. Бурхливий розвиток процесів міграції і різке збільшення міжнародних мігрантів наприкінці XIX, на початку і у другій половині XX століття

спонукали дослідників шукати відповіді на запитання про те, які чинники сприяють розвитку міжнародної міграції. За останні півтора сторіччя досліджень виникли теорії, завдяки яким можливо проводити аналіз міграції від мікро- до макрорівня і навпаки.

Дослідження актуальних питань міжнародної трудової міграції проведено такими зарубіжними вченими як В. Бьонінг, Н. Гардія, М. Каханець, Д. Мессі, М. Міллер.

Вагомий внесок у процес дослідження теоретичних і практичних проблем міжнародної трудової міграції в умовах перехідних економік зробили українські науковці О. Бербенець, М. Вербовий, О. Вишневська, В. Геєць, І. Гнибіденко, Т. Драгунова, О. Клименко, Ю. Курунова, Ю. Макогон, О. Малиновська, В. Мамонова, В. Мойсей, Т. Петрова, О. Позняк, М. Романюк, А. Румянцев, С. Сардак, А. Філіпенко, Ю. Цевух, О. Чернега, К. Шиманська, М. Шульга та ін.

Незважаючи на те, що низка важливих аспектів міжнародної трудової міграції знайшла відображення у працях багатьох дослідників, залишаються недостатньо висвітленими питання стратегії участі України у світових процесах трудової міграції. Потребують досконалого вивчення і питання теоретико-методичного та практичного забезпечення кількісної оцінки впливу міграційних потоків на основні макроекономічні показники, шляхів удосконалення вітчизняної міграційної політики.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність і особливості сучасної міжнародної трудової міграції, місце України в світових процесах трудової міграції.

Виклад основного матеріалу. У статті дослідження здійснювалося на основі загальнонаукових і спеціально-наукових методологічних підходів і методів, які вважаються найбільш ефективними для вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Для виявлення науково-теоретичних основ міжнародної трудової міграції було використано методи аналізу і синтезу, теоретичного

узагальнення, історичний, науково-аналітичний, систематизації та класифікації. Для надання кількісної оцінки чинникам міжнародної міграції і її впливу на національну економіку використовувались: статистичний, методи лінійного кореляційного та регресійного аналізу на основі панельних даних, часових рядів і коінтеграції.

Міжнародна міграція – це переселення людей, що залишають країну свого походження або постійного місця проживання, в іншу країну тимчасово або постійно.

Розвиток міграційних процесів в країнах Європи пройшов низку етапів і супроводжувався як різким збільшенням, так і зменшенням кількості міграційних потоків під впливом економічного зростання або рецесії. Особливий вплив на процес міграції в Європі мало розширення і впровадження безвізового режиму між країнами-членами ЄС. Це змінило кількість мігрантів, характер і напрямки міграційних потоків в Європі.

Міжнародна трудова міграція – один із найбільш складних елементів в міжнародних економічних відносинах, оскільки, на відміну від руху товарів і капіталів, цей процес залучає живих істот. Міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік, викликане причинами економічного й іншого характеру. [3; с. 619]

На сьогодні міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний і гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. На сучасному етапі існує значна кількість видів, напрямів, закономірностей і причин, через які населення мігрує з країни в країну, основними з яких є незадовільні економічні умови життя працездатного населення та недостатнє соціальне забезпечення з боку держави. Кожна зі сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Загалом міжнародна міграція сприяє подальшому розвитку глобалізації та багатьох країн, адже мається на увазі перерозподіл робочої сили, ротація кадрів, обмін

виробничим досвідом, зростання попиту на трудові ресурси та підвищення конкурентоспроможності національних економік, що призводить до подальшого розвитку усіх сфер виробництва та технологій. [2; с. 22]

Наслідки трудової міграції для країн імміграції наступні: 1. Країни імміграції мають суттєві вигоди від підготовки спеціалістів іншими країнами. 2. Фірми країн імміграції мають економію як за рахунок нижчої оплати праці іммігрантів, так і за рахунок того, що праця іноземних робітників дає змогу знизити загальний рівень заробітної плати. 3. Робітники-емігранти сприяють омолодженню структури трудових ресурсів країн імміграції. 4. Грошові перекази емігрантів на батьківщину сприяють розширенню реалізації товарів країн імміграції за кордоном.

Наплив робітників з-за кордону ускладнює проблему зайнятості в країні, негативно впливає на економічне становище місцевих працівників. Поряд з економічними, виникають соціальні, культурні, правові та інші проблеми.

Наслідки для країн еміграції такі: для них повернення досвідчених кваліфікованих робітників після роботи за кордоном сприяє розвитку національної економіки. Для деяких з цих країн грошові перекази емігрантів є основним джерелом валютних надходжень, яке перевищує надходження валюти від експорту товарів. Водночас еміграція завдає шкоди країнам, оскільки національна економіка втрачає наймобільнішу і, як правило, найкращу частину трудових ресурсів. Це веде до старіння структури трудових ресурсів. Серйозною є проблема реадaptaції робітників, які повертаються після роботи за кордоном і відвикли від місцевих умов праці та життя. Особливо негативні наслідки для країн еміграції має вплив висококваліфікованих спеціалістів та вчених. Тому уряди цих країн намагаються проводити політику гальмування такого процесу. [10; с. 128]

Нормативно-правова та практична діяльність міжнародних організацій є невід'ємною складовою розвитку глобальних процесів міграції населення. Більше того, завдяки цій діяльності міграційні потоки отримують

прогнозовану природу, а відтак, здатні принести найбільшу користь країнам-учасникам міграційного руху. Останні, в свою чергу, беручи активну участь у їх роботі та ратифікуючи різноманітні конвенції, рекомендації і протоколи, визнають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством, що має важливе значення як для самої держави з огляду на її інтеграцію у світове співтовариство, так і для самих мігрантів з точки зору необхідності захисту їхніх прав і свобод за кордоном.

Не тільки глобалізація світового розвитку посприяла "міграційному вибуху", а й посилення світових процесів трудової міграції, в свою чергу, зробило і продовжує робити зворотній вплив на розвиток глобальної економічної системи. Висновок про тісну взаємодію загальносвітових тенденцій глобалізації економічного розвитку з тенденціями міжнародної трудової міграції орієнтує на комплексне і всебічне дослідження обох цих процесів, де кожний з них виступає одночасно причиною та наслідком для іншого і вимагає посиленої уваги до них з боку міжнародних інституцій. На підставі використання комплексного підходу до оцінки сучасних тенденцій розвитку міжнародної трудової міграції, серед яких провідними є: динамізація міграційних процесів; постійна зміна ролей більшості країн, що задіяні в них; фемінізація міграційного руху; постійне зростання обсягів нелегальної міграції; диференціація складу міграційних потоків, окрім традиційних, виокремлено два відносно нові центри зосередження міжнародних трудових мігрантів – Африканський континент і пострадянський простір. Також доведено, що в Африці міграційні потоки спрямовуються від найбідніших до більш заможних держав всередині континенту, а також із країн континенту до інших континентів і з останніх в найбагатші держави Африки. Досить потужним центром міжнародної трудової міграції є пострадянський простір, де Росія входить у десятку країн із найбільшим числом прийшлого населення, приймаючи щороку близько 800 тис. іммігрантів. [5; с. 12]

Хоча економічні чинники міжнародної трудової міграції не є єдиною групою чинників, але в більшості випадків вони є головними. Головною проблемою з позиції управління міжнародною трудовою міграцією є комбінованість дії різних груп чинників. Поєднуючись у складну архітектуру, діючи часто в різних напрямках, чинники міжнародної міграції ускладнюють управління нею, зумовлюють некерованість і непрогнозованість міжнародних міграційних потоків трудових ресурсів. Тому дія будь-якого чинника міжнародної трудової міграції повинна обов'язково досліджуватися у сукупності, враховуючи вплив інших чинників. [8; с. 11]

Україні вкрай необхідно зберегти свій людський, науково-освітній потенціал. Зупинити відтік працездатного економічно активного населення можна, лише забезпечивши створення умов для ефективного його використання. Такими умовами є високопродуктивні робочі місця, на яких випускають конкурентоздатну продукцію, що користується попитом на внутрішньому і світовому ринках. Тому міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни на основі системного і комплексного підходу, спрямованої на створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечення високих стандартів життя.

Особливістю трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах є зміна вектору трудовіграційних процесів на користь європейських країн, зумовлена геополітичними змінами, відкритістю національної економіки, лібералізацією візового контролю, посиленням євроінтеграційних процесів. Це вимагає посилення взаємодії з країнами-членами Європейського Союзу у створенні сприятливих умов для легалізації українських трудових мігрантів, активізація співробітництва у сфері прикордонного контролю, управління процесами законної міграції, сприяння зворотній міграції, захист прав трудових мігрантів. [9; с. 98]

Дослідження сучасного стану міжнародного руху робочої сили в Україні дає підстави стверджувати, що оптимізація державної міграційної політики повинна передбачати: пом'якшення впливу факторів, які активізують зовнішню трудову еміграцію; розширення можливостей легального працевлаштування українських громадян за кордоном; забезпечення належного правового і соціального захисту українських трудових мігрантів у країнах прийому; стимулювання надходження міграційного капіталу (валютних переказів) в Україну; сприяння поверненню українських заробітчанин на Батьківщину та створення умов для їх якнайшвидшої продуктивної інтеграції в українське суспільство; залучення іноземної робочої сили відповідної якості у достатній кількості з урахуванням потреб економіки і поточної демографічної ситуації в державі; протидія нелегальним потокам міжнародної трудової міграції. [7; с. 90]

Міграційна ситуація в Українській державі, незважаючи на окремі відмінності в напрямках, масштабах і темпах, є досить близькою до тієї, яка має місце у країнах, що розвиваються. Схожість полягає в тому, що Україна набула статусу держави-донора дешевої робочої сили. Сьогодні трудова еміграція з України охопила значну частину населення працездатного віку (не менше 2-2,5 млн. осіб). Аргументовано, що масштаби явища знаходяться у прямій залежності від ендогенних (стагнація економіки, високий рівень безробіття, недосконалість системи соціального захисту тощо) та екзогенних (світова фінансова криза, привабливі умови на ринку праці іноземних країн, спрощення умов митного контролю тощо) чинників. Установлено, що основними центрами залучення трудових емігрантів з України є Росія та країни ЄС, на кожний із яких припадає по 48% усіх трудових емігрантів. [4; с. 304]

Більшість українських трудових мігрантів – чоловіки, які становлять 67% у загальній структурі еміграційних потоків. Доведено, що правовий статус українських трудових мігрантів за кордоном є здебільшого нерегульованим, адже близько 65% вітчизняних працівників не мають

дозволу навіть на перебування в іншій країні. Визначено середній вік українських трудових мігрантів – 35 років, а також суттєві відмінності в рівні освіти працюючих українців в окремих країнах імміграції. Найвищий освітній рівень характерний для трудових мігрантів в Іспанії, Італії і Росії, а найнижчий – у Чехії та Португалії. Установлено, що поряд зі значними обсягами трудової еміграції з України має місце майже неконтрольована трудова імміграція до неї. Причому значна частина іммігрантів зорієнтована на подальший виїзд у країни ЄС. [6; с. 140]

Пропозиції та рекомендації щодо оптимізації національної міграційної політики:

- Орієнтувати всю стратегію розвитку економіки України на створення нових робочих місць;
- підтримати потенціал ефективно керованої циркулярної трудової міграції шляхом скоординованих дій на міжнародному, національному та субнаціональному рівнях, а також сприяти скоординованій співпраці громадянського суспільства та державного й приватного секторів;
- зосередити увагу на розумінні циркулярності трудової міграції, залученні переказів трудових мігрантів у цьому контексті, а також викликів і потенційних можливостей, що їх створює процес повернення;
- підтримати розширення й поглиблення українського ринку фінансового посередництва у відповідності до практик трудових мігрантів та їхніх цілей;
- ініціювати критичний перегляд відповідних політик і регуляторної бази й підвищити обізнаність серед ключових суб'єктів, що приймають рішення в приватному й державному секторах;
- створити координаційний центр із питань міграції/діаспори під егідою прем'єр-міністра, який отримуватиме підтримку для а) виконання функцій секретаріату вищевказаного міжвідомчого процесу; б) забезпечення координації та виконання ролі клірингового дому для ініціатив, пов'язаних із міграцією; в) розвитку й перетворення у визнаний центр високих стандартів

діяльності й досвіду, спроможний ефективно взаємодіяти з широким колом українських та міжнародних зацікавлених сторін;

- розробити й затвердити "Національний план дій щодо міграції й розвитку в Україні", в якому буде викладено дорожню карту з включення міграції в планування розвитку в Україні;

- активізувати зусилля зі створення стабільного, прозорого, передбачуваного й добре керованого економічного й політичного "середовища для повернення" шляхом: а) перегляду й адаптації регуляторних норм банківської діяльності, щоб встановити, чи не заважають вони переказувати гроші й чи не перекривають можливостей заощадження/інвестицій для трудових мігрантів / членів діаспори; б) перегляду й покращення регулювання діяльності малого й середнього бізнесу; в) розгляду проектів запровадження вибраних податкових стимулів / пільг і субсидування кредитів для інвестицій у бізнес і проекти розвитку, що приваблюють повернення трудових мігрантів та їхніх переказів в Україну;

- розвинути й підтримувати діяльність "бізнес-клубів" або ресурсних центрів для мігрантів, які зможуть надавати змістовні й надійні консультації експертів потенційним трудовим мігрантам, що повертаються, та мігрантам-підприємцям, а також привабити інвестиції трудових мігрантів/діаспори на місцевому рівні.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки і узагальнення.

Міжнародна трудова міграція має для країн і людей як позитивні, так і негативні наслідки. Саме тому важливо виробити таку державну міграційну політику, яка б могла подолати недоліки і раціонально використовувати позитивні наслідки для економічного розвитку країн.

На основі аналізу зарубіжної та вітчизняної міграційної політики поряд із регулятивною, моніторинговою, інтегруючою та дипломатичною функціями державної міграційної політики виокремлено ще захисну, економічну та інноваційну функції. Захисна проявляється у захисті

вітчизняної робочої сили за кордоном; економічна – у залученні в економіку країни інвестиційного капіталу, що має міграційне походження; інноваційна – у заохоченні до трудової імміграції висококваліфікованих зарубіжних спеціалістів, здатних якісно вплинути на інноваційний розвиток приймаючої країни.

Установлено, що структуру міграційної політики більшості країн утворюють одночасно дві складові: еміграційна та імміграційна. Доведено, що на різних історичних етапах у міграційній політиці держави провідну роль може відігравати будь-яка з них, визначаючи в цілому сутність національного управління міграційними процесами.

Обґрунтовано важливість застосування науково-методичного підходу до кількісної оцінки сукупного економічного ефекту від міжнародної трудової міграції. Запропонований підхід дозволяє по-новому оцінити співвідношення позитивних і негативних наслідків відтоку людського капіталу з України, уникнути перебільшення позитивної сторони участі України у світових процесах трудової міграції особливо в питанні ролі грошових переказів.

Доведено, що не можна за відносним благополуччям родин мігрантів, спричиненим валютними надходженнями з-за кордону, не усвідомлювати небезпеки, яку приховує в собі масштабна, практично неконтрольована трудова еміграція, внаслідок якої держава втрачає свій трудовий, інтелектуальний та демографічний потенціал.

Виокремлено два етапи формування і розвитку інституційно-правових засад державної політики у сфері регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні. Доведено, що розвиток правових та інституційних засад регулювання міграційних процесів в Україні не відповідає нагальним потребам. Встановлено розбалансованість роботи державних органів, які займаються міграційними питаннями, що проявляється у хаотичному і неузгодженому застосуванні чинних законодавчих та інституціональних важелів впливу на розвиток процесів міжнародного руху робочої сили. Крім

того, вказано на концептуальну невизначеність державної міграційної політики України. З урахуванням цього сформульовано стратегічні засади участі України у світових процесах трудової міграції на основі формування принципів міграційної політики держави; визначення її цілей; обґрунтування її основних напрямів і розробки механізмів її імплементації.

Міграційна політика розвинених країн спрямована на залучення іммігрантів, в т.ч. і українців, що сприяє збільшенню міграції. Проте, якщо економіка країн буде розвиватися на належному рівні, люди житимуть в гідних умовах в своїй рідній країні, матимуть змогу розвиватися та робити внесок, своєю працею, на Батьківщині, тоді потреба емігрувати стане не актуальна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 5 листопада 2015 р. №761-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 49-50. – С. 463.
2. Вербовий М. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції / М. Вербовий // Науковий вісник. – 2011. – Вип. 7. – С. 17-25.
3. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: монографія / Ю. П. Гуменюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 619 с.
4. Малиновська О. А. Міграція та міграційна політика : навч. посіб. / А.О. Малиновська. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
5. Малиновська О. А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації / О.А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – №1. – С. 5-19.
6. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – №3 (28). – 2013. – С. 138-146.

7. Мойсей В. І. Економічні ефекти державного регулювання міжнародної трудової міграції в Україні / В. І.Мойсей // Економіка та держава. – 2013. – №8. – С. 88-90.
8. Кисільова Т. Регулювання трудової міграції / Т. Кисільова // Праця і зарплата. – 2006. – №19. – С. 6-12.
9. Пітюлич М. І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України / М. І. Пітюлич // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2014. – №1. – С. 96-100.
10. Ровенчак О. А. Міжнародна міграція крізь призму її причин та наслідків / О. А. Ровенчак // Вісник Львівського університету. Сер. соціол. – 2009. – Вип. 3. – С. 125-144.

Матеріали подано в авторській редакції